

דבר הרה"בית

י"ד ע"י הרה"ג ר' יהושע נחמן שליט"א מרבני בית ההוראה לענייני ריבית

גליון ע"ט

פרשת בלק

שאלות המצוות בהלכות ריבית

נושא השבוע:

תוספת בהלואה כששייך שיפסיד

דבר העורך

בפרשת השבוע "ויען בלעם... אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' א-לקי" וברש"י מלא ביתו כסף וזהב: למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים... [שרואים שיש לו מושגים גדולים ואוהב הרבה כסף]

מקשים, מהמשנה במסכת אבות אמר רבי יוסי בן קסמא, ... אמרתי לו, **בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה.**

קשה למה בבלעם למדו חכמים מכאן שנפשו רחבה, ואילו התנא ר' יוסי בן קסמא אמר עוד יותר **כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, ובדאי אין זה נפש רחבה.**

יש תירוץ נפלא, שמזה שדייק בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב, למדנו שהוא היה חומד את ביתו של בלק, וכלשון רש"י למדנו שנפשו רחבה **ומחמד ממון אחרים,** אמר, ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב **שלו.** מה שאין כן התנא ר' יוסי בן קסמא **לא אמר לאותו אדם** אם תתן לי כל כסף וזהב **שלך** איני דר אלא במקום תורה, לא, אלא אמר לו אם תתן לי כל כסף וזהב שבעולם, היינו שאני לא חומד הכסף שלך, אלא מדגיש לו שלדור במקום תורה יותר חשוב מהכל, אבל לא אמר לו כלל שבאמת מגיע לו כל הכסף וזהב של אותו עושר, וזהו החילוק.

למדנו גנות אחד שרוצה ממונו של חבירו, וכמה נאה מי שיש לו טוב לב.

פסקי הלכות

הלוואה כשיש חשש שיפסיד

[א] הלוואה שהאחריות אוסרת על המלוה.
המלווה כסף לחבירו, ולוקח על עצמו אחריות על הכסף [שאם הלווה יפסיד את הכסף באופנים שונים ואפילו באונס, לא יצטרך להחזיר לו], ורוצה לקבל בחזרה יותר ממה שהלווה לו, אפילו הכי הרי זה אסור.

לדוגמא.

מלווה לחבירו 10,000 ש"ח, וקיבל המלווה על עצמו שאם הלווה יפסיד את הכסף [בעסק הזה שיעסק] לא יצטרך להחזיר לו את ההלוואה, ואם לא יפסיד את כספו ישלם לו סך של 15,000 ש"ח, [כגון שחבירו קונה עם הכסף הזה סחורה ויכול להפסידם, וקיבל המלווה על עצמו שאם יפסיד הלווה מסחורה זו, יהיה באחריותו, ואם לא יפסיד, יצטרך לשלם לו יותר ממה שהלווה].

הדין: שאסור ללווה לשלם לו יותר, מכיוון שזהו הלוואה אסור למלווה לקבל יותר כשמחזיר לו, ואף שהיה יכול גם להפסיד, לא התירו חכמים, אולם איסור זה הוא רק מדרבנן, מכיון שקיבל עליו המלווה כל האחריות. [כ"כ המחבר בס"ק קע"ג ס"ח, ובס"ז ס"ק י"ט, ורמ"א סימן קע"ז סעי' ו']

היתר עיסקא

[אלא שיש להדגיש שיכולים לסמוך לכתחילה על היתר עיסקא, ובפרט בבאופן זה שזה ריבית רק מדרבנן, אבל כמובן באופן ששייך לעשות היתר עיסקא, ראה במדור 'מעשה בריבית' שדוקא על סכום ששייך שירוויח יש להתיר].

ב] חילוק בין הלוואה שאין היתר, למכירה שיש היתר ע"י שיכול להפסיד.

ואין זה דומה למה שמבואר בשו"ע [סימן קע"ג סעיף ט] שהקונה מחבירו דבר מסוים ומשלם לו מראש, [בשו"ע יש בזה דוגמא כגון שקנה מחלבן כל החלב שיחלוב מהעזים במשך יום אחד], ויש צד שירוויח מזה, ויש צד שיפסיד, הרי זה מותר, אפילו אם ירויח לבסוף, וטעם ההיתר כיוון שיכול גם להפסיד, מפני שיש הבדל בין הלוואה שאסור, למכירה שמוותר, והחילוק הוא:

שבמכירה, נותן עכשיו כסף ומקבל אח"כ החפץ שקנה ממנו, אנו אומרים שבכסף שנתן לו, קנה ממנו מיד, וכיוון שלא ירוויח בוודאי אין איסור בזה. [וזה רגילות אצל מוכרים למכור בסכום זה]

משא"כ בהלוואה שנותן לו כסף ומחזיר לו כסף, הרי זה הלוואה, והספק ריוח וספק הפסד, אינו מתיר נתינת ריבית, וגם לא שייך לומר שקנה ממנו הריווח, שהרי לא שייך למכור ריווח, ולכן אסרו חכמים שעדיין נראה כהלוואה בריבית.

הפנה שר הדינים

שא"ח

בפתה למדנו משניות, ועל כל פרוק שנבחנו עליו, קיבלנו כרטיס הגרלה, כשגני ימים לפני הגרלה הודיע המלמד שההגרלה תהיה על שטר של 20 ש"ח, החבר שלי שהספיק להיבחן על הרבה פרקים, היה צריך בדיקו באותו יום שהודיעו על פרוס ההגרלה לסכום של 3 ש"ח, וביקש ממני אם אוכל להלוות סכום זה, אמרתי לו שאני מוכן לתת לו, אבל אם הוא ירוויח בהגרלה יחזיר לי 5 ש"ח, ואם לא ירויח יחזיר לי רק 2 ש"ח.

יש לשאול האם מותר לו להחזיר לי סכום של 5 ש"ח אם ירויח או שזהו אסור משום ריבית.

תשובה

אין שום היתר להלוות 3 ש"ח ולקבל בחזרה יותר מהסכום שלווה, ואף שיכול גם להפסיד אם חבירו לא יעלה בהגרלה, מפני שיש פירוט שזהו הלוואה, אין היתר אף באופן כזה שיכול להפסיד.

ברכת מזל טוב

להרה"ה ר' אהרן פריינד שליט"א
לרגל שמחת אירוסית בתו
עב"ג הבה"ח מרדכי שמעון
בר"ר יהודה שטרנגולד נ"י

לעילוי נשמת

הרה"ה צ"ר משה נחמן זצ"ל
בן הרה"ק ר' יוסף מאיר כהנא זצלה"ה
נלב"ע א' תמוז שנה זו
נודב על ידי בנו ר' הערשל שליט"א

לעילוי נשמת

הנערה טובע רחל ע"ה
בת שיבדלחט"א ר' אהרן העניג שליט"א
נלב"ע י"ג תמוז
נודב ע"י בני משפחתה שליט"א

מעשה בריבית

לוקח הלואה ומבטיח שאם ירויח יחזיר יותר ואם יפסיד יחזיר פחות

ר' חיים עוסק בתיווך של דירות, והיה נצרך עכשיו לסכום כסף גדול למחייתו, הלך לדידו ר' יחזקאל וביקש ממנו אם יכול להלוות לו עכשיו סכום של 10,000 ₪ ואמר לו שהוא עומד כעת באמצע עיסקא שבעזרת ה' עומד לסגור עוד כמה ימים, ובס"ד ירוויח בו לפחות 20,000 ₪, וכך יהיה לו להחזיר לו. אמר לו ר' יחזקאל שמוכן הוא ליתן לו סכום זה אבל רוצה לעשות עמו עיסקא כזה: 'אני נותן לך עכשיו סך 10,000 ₪, עם הסכם כזה, אם תגמור את העיסקא הזאת, ותרוויח 20,000 ₪, תחזיר לי 15,000 ₪, ואם ח"ו לא תצליח לגמור את העיסקא, אז תחזיר לי רק 5000 ₪, ולא תצטרך להשלים את ההלוואה', המתווך הסכים להסכם זה.

אך כיהודים יראים ושלמים ידעו שלפני שסוגרים עיסקא נגשים לרב לשאול אם אין כאן חשש ריבית. הרב ששמע כל הפרטים מקודם שהשיב להם, עבר עמהם על צדדי השאלה:

[1] הצד לאסור הוא, שהרי אם ירוויח יוסיף לו 5,000 ₪ יותר ממה שנתן לו מתחילה, נמצא שהיה כאן הלואה של 10,000 ₪ ומחזיר לו סך 15,000 ₪, ואף שהיה צד שיכול להפסיד, מ"מ עדיין אין בזה היתר להחזיר לו יותר.

הצד להתיר הוא, שהרי אינו מחזיר לו יותר בגלל שמולווהו, אלא מוסיף לו יותר בגלל צד ההפסד והאחריות שלקח על עצמו, שאם לא ירוויח המתווך, יחזיר לו רק 5,000 ₪, וממילא אין כאן שום איסור ריבית, שאין ההוספה בגלל ההלוואה אלא בגלל הצד הפסד שלקח על עצמו.

[2] וגם על הצד שיש איסור ליתן לו חצי מהריות, אולי לכל הפחות ליתן לו שכר מועט על מה שקיבל על עצמו שיכול להפסיד.

[4] עוד יש לשאול, אם יתברר שיש איסור בזה, האם יש להתיר להם הסכם זה ע"י שיאמרו שהוא נותן לו סכף זה על פי היתר עיסקא, [נוסח שטר ברית פינחס לדוגמא].

תשובה

יותר, כיון שלא עשו ביניהם הסכם שיהיה שותף עם העסקים שלו, ולא רצה המלווה להיות שותף עם העסק שלו.

[4] להתיר ע"י שיעשו הסכם היתר עיסקא.

אם סיכמו שנותן לו לשם עיסקא, והכוונה בזה שהכסף שנותן לו עכשיו אינו מלווה לו, אלא הוא נותן לו כדי להתעסק עם זה, או שמקנה לו תמורת זה חלק בעסקים שלו, בזה מותר לו לקבל רווחים, אבל דווקא ריווח כזה שיכול להרוויח מסכום כזה בתקופת זמן כזה.

[ויש להדגיש שבאופן זה שהמלווה קיבל על עצמו שיכול להפסיד, האיסור הוא רק מדרבנן לכן יש לסמוך לכתחילה על היתר עיסקא, אף אלו שמחמירים שבהלוואה גמורה אין סומכים על היתר עיסקא, כאן לכ"ע יש לסמוך על היתר עיסקא].

ולדוגמא בציור הזה, אם יש למתווך הוצאות בעסק התיווך, והוא משתתף בהוצאות הרי הוא נעשה שותף בעסקו [כגון שיש לו הוצאות על פרסום, או על שכירות משרד, וכדומה, וכן יכול לחשב שאר עסקים שיש לו, ולפי הנוסחאות בהיתר עיסקא שמתף את המלווה בכל העסקים] יכול להתחייב ליתן לו מהעיסקא כמה שמשער ששייך שירוויח מחלק השותפות שלו, אבל על יותר משיעור זה אינו יכול לסכם עמו ליתן לו ריווח, שהרי אינו יכול להתחייב שירוויח כ"כ ממעות שנתן לו, וא"כ בנידון שלנו שמדובר בסכום של 5,000 ₪ ש"ח שהוא יותר משיעור השותפות שיש לו בעסק אין לו לעשות הסכם זה, אבל על סכום שיש לשער שיכול להרויח, מותר לעשות היתר עיסקא.

העולה להלכה

[1] בהלוואה אסור מדרבנן להחזיר לו יותר, אף באופן שיש צד שיכול להפסיד את כל הקרן.

[2] ואפילו לשלם לו דבר מועט על שלוקח צד הפסד גם אין להתיר.

[3] וכאן שמחזיר לו כסף דינו כהלוואה ואסור ליתן לו יותר, ואין זה כמכירה שמוותר למכור בזול כשיש חשש הפסד.

[4] וע"י היתר עיסקא יש להתיר לכתחילה, אבל בתנאי שמדובר בסכום ששייך שירוויח מכסף זה שנותן לו, אבל באופן שלנו לכאורה אינו יכול להרוויח מזה סכום של 5,000 ₪ ש"ח, ולכן זה אינו מועיל רק על סכום קטן יותר.

[1] בהלוואה אין להתיר אף כשיש חשש הפסד.

הנה אף שמצד הסברה היה נראה להתיר להם הסכם זה, ולומר שאינו מוסיף לו בגלל ההלוואה, אלא בגלל חשש הפסד שקיבל על עצמו.

אולם בהלוואה אסרו חכמים גם באופן זה להחזיר יותר, שמכיון שהמעות הן מעות של הלוואה, שהרי עכשיו לא קנה ממנו כלום, ואינו נעשה שום שותף עם עסקים שלו, וממילא אין לו להחזיר יותר ממה שלוה, דמכל מקום נראה כריבית, שמכיון שהיה נצרך להלוואה אנו אומרים שלכן הסכים להחזיר לו יותר (ע"פ המחבר סימן קע"ג סעיף י"ח, בשם תשובת ריב"ש, שאפילו אם אחריות הסחורה הוא על בעל המעות, ויכול בעל המעות להפסיד את מעותיו אעפ"כ אסור להחזיר יותר).

[2] לשלם לו דבר מועט על זה שיכול להפסיד.

מוכח בפוסקים שבהלוואה אין להתיר לשלם אף לא דבר מועט, כיון שהוא מחזיר יותר ממה שלוה, (ועיין בספר ברית יהודה פרק ט, סעיף ט), ואף שהיה נראה לומר שעל זה אין איסור, שהרי גם שאר אנשים משלמים על דבר כזה קצת, כגון מה שמשלמים לחברת ביטוח סכום כסף, והם לוקחים אחריות שאם יהיה איזה אונס ישלימו את ההפסד עליהם, מכל מקום בהלוואה לא התירו חכמים.

[3] כאן זה הלואה ולא מכירה

א"כ יש כאן הלוואה על סכום של 10,000 ₪ ש"ח, וממילא יש להיזהר מאיסור ריבית. ומה שהוא הרויח אינו מתיר ליתן לו

בית דין צדק זכית הוראה דעניני דיבית שע"י הרה"ג פנחס זינגר שליט"א

חברי הנשיאות שליט"א: הגאון רבי יצחק זילברשטיין • הגאון רבי מנחם שפיר • הגאון רבי נפתלי נטנבוים • הגאון רבי שמאי קהת גרוס • הגאון רבי שלמה זעפרני

לשמיעת שיעורים
והדרשות ועוד בקי הרבית
072-3705882

ע"מ לפרוץ היתר עיסקא
לבעלי העסקים
02-5015920 שליווה 7

לשאלות בהלכות ריבית למענה רבני
02-5015920
בשפות עברית אידיש אנגלית צרפתית